

LAPONIA

– Ett levande världsarv

Foto: Peter Rosén

Foto: Carl-Johan Utsi

Foto: Laponiajuottijudus

Laponia är ett av Sveriges 15 världsarv.
Totalt finns det mer än 1000 världsarv i
världen.

Foto: Carl-Johan Utsi

Det är den storslagna naturen och den levande samiska kulturen som gör Lapponia till ett världsarv

Laponia utsågs till ett världsarv tack vare sina höga natur- och kulturvärden. Det här är ett område som bär spår av jordens tidiga historia men också av människans.

Inom världsarvet Lapponia har nio samebyar betesmarker och här finns nationalparkerna Padjelanta/Badjelánnda, Sarek, Muddus/Muttos och Stora Sjöfallet/Stuor Muorkke, naturreservaten Sjävnja och Stubbá, och de övrigt skyddade områdena Tjuoldavuobme, Ráhpaäno suorgudahka (Lájtávrrredeltat) och Sulidälbmä.

Laponia skulle inte vara ett världsarv utan sin befolkning. I tusentals år har det samiska urfolket levt och verkat här, vilket gjort att landskapet blivit en del av dem själva. De många berättelserna och kunskaperna om området har förts vidare från generation till generation. Varje bäck, skog, kulle, klippa, älv och sjö har sitt namn.

Landskapet är varierat med allt ifrån slättland med stora barrskogar, våtmarker och sjöar till fjäll med höga fjällmassiv, djupa dalar, forsande bäckar och över hundra glaciärer.

En mångfald av växter och djur finns i världsarvet; pilgrimsfalkar, svanar och änder samsas med björn, älg och lo. Längs fjällsluttningar och i skogsdungar trivs växter som fjällsippa, fjälltimotej och smörboll.

Med naturum Lapponia i Stora Sjöfallet/Stuor Muorkke nationalpark har Lapponia en naturlig punkt att utgå ifrån för vandrare, som tillsammans med satsningarna på att öka tillgängligheten gör området till en ännu mer attraktiv plats för besökare från när och fjärran.

Som trädarna i det varsamt vävda skobandet är naturen, kulturen och människan sammanflätade. På din färd här kan också du bli en del av Lapponia.

Varmt välkommen till Lapponia!

Foto: Peter Rosén

1972 – Världsarvskonventionen antas. Konventionen skyddar jordens mest värdefulla kultur- och naturmiljöer.

1996 – Lapponia utses till världsarv "The Laponian Area" av FN-organet Unesco. Lapponia skyddas både för sina naturvärden och för sina kulturella värden och är därmed ett kombinerat världsarv.

Motivering

"Området är ett enastående exempel på hur jorden har utvecklats framför allt geologiskt och hur ekologiska och biologiska förändringar sker idag. Här finns även enastående naturfenomen med exceptionell naturskönhet liksom betydelsefulla naturliga lokaler för den biologiska mångfalden. Området som alltsedan förhistorisk tid har varit befolkat av samerna är ett av de bäst bevarade exemplen på nomadområden i norra Skandinavien. Det innehåller bosättningar och betesmarker för stora renhjordar, en sed som går tillbaka till ett tidigt stadium i människans ekonomiska och sociala utveckling."

2011 – Laponiatjuottjudus som är förvaltare av världsarvet Lapponia bildas. Det är en lokalt förankrad organisation med huvudkontor i Jåhkâmáhkke/Jokkmokk.

Foto: Tor Lundberg

Högsta fjälltoppen är
2089 meter över havet.

Foto: Carl-Johan Utsi

Ett landskap med stor variation och en lång historia

Höga berg och djupa dalar, karga bergssluttningar och frodiga skogar, en spännande geologisk historia och ett rikt växt- och djurliv. Laponia är ett storslaget och varierat naturområde med en levande samisk kultur.

Laponia har en spännande geologisk historia. Berggrunden i Muddus/Muttos, Stubbá och stora delar av Sjávnja är urberg, som består av graniter och gnejser som är kring 2000 miljoner år gamla. Urberget finns i Laponias östra delar, men också under den yngre fjällberggrunden i väster. Själva fjällkedjan är mycket yngre och skapades för 400 miljoner år sedan när de två kontinenterna Europa och Nordamerika krockade och blev en superkontinent. Genom jordbävningar och vulkanism pressades de samman och sköts ihop till en bergskedja lika mäktig som Himalaya. Men efterhand eroderades den här tidiga bergskedjan ner. För 60 miljoner år sedan sprack superkontinenten isär igen med ett nytt hav där emellan; Atlanten. Vid delningen höjdes berggrunden upp på nytt och bildade vår egen fjällkedja i Skandinavien.

Många naturtyper

I Laponia finns många naturtyper representerade. I öster bildar Sjávnja och Muddus/Muttos landets största sammanhängande myrland med gammelskogar av gran och tall. Mot väster reser sig den egentliga fjällberggrunden allt högre och djävare ju längre in i Sarek och Stora Sjöfallet/Stuor Muorkke du kommer. Den västligaste delen av fjällområdet, Padjelanta/Badjelánnda, är en bördig högslätt på kalkberggrund med en ovanligt rik flora.

Det vi ser idag

Sedan den sista stora isen försvann har de som senare blev samer levt i Laponia. Spåren av boplatser med eldstäder och förvaringsgropar och mängder av fångstgropar visar att de var fiskare, samlare och jägare. Senare har renskötseln utvecklats till en ekonomisk näring.

De olika växtregionerna som finns i Laponia idag bidrar till att många olika djurarter trivs i området. Ren, älg, öring och harr gör långa vandringar inom Laponia. Kungsörn, havsörn, jaktfalk och pilgrimsfalk har sina häckningsplatser här och under sommarhalvåret syns ett hundratal olika arter av flyttfåglar. I delar av området lever de storgrova älgarna, en stabil björnpopulation, men även övriga rovdjur som järv och lo trivs här.

Foto: Peter Rosén

Området har ett rikt djur- och växtliv med flera utrotningshotade arter och höga geologiska och biologiska värden. Under flera hundra år har botanister intresserat sig för Laponias flora.

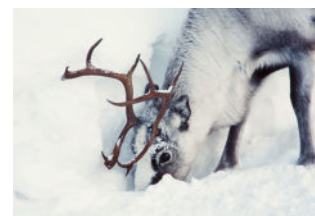

Foto: Helena Larsson/Naturfotoalbuma /IBL Bildbyrå

Renen har genom sitt betande och trampande format vegetationen. Betet påverkar hur högt eller lågt trädgränsen går och i kombination med en kalkrik berggrund bidrar det även till en ovanlig och unik flora.

Foto: Carl-Johan Utsi

Foto: Carl-Johan Utsi

Renhjordarna är privat
egendom, men är enligt det gamla
samiska talesättet vindens egendom.

Foto: Carl-Johan Utsi

Foto: Carl-Johan Utsi

Rennäringen har moderniserats men fortfarande är det renarna och naturen som styr dess rytm

Under årtusenden har renen varit ett av de viktigaste djuren för människorna i Lapponia. Idag är renskötseln ekonomiskt viktig och en bas för den samiska kulturen.

Renar har funnits i det arktiska området sedan den sista istidens slut. För sin överlevnad började människorna som bodde här att följa vildrenarnas vandringar och jaga dem. De grävde fångstgropar på strategiska platser dit man skrämde ner renarna. Jakten gav kött och av päls och skinn tillverkades kläder och skor.

Efterhand började människorna tämja renarna. En tam ren kunde användas för att locka till sig andra vildrenar. De började också användas som pack- och dragdjur under färderna mellan olika boplatser. Genom århundradena har samerna haft kontakter med omgivande folk i form av exempelvis byteshandel och beskattning. Produkter av ren blev senare något som kunde bytas eller säljas. Renskötseln blev så småningom många samers huvudnäring.

Den moderna rennäringen

En sameby är både en ekonomisk förening och ett geografiskt område där samebyns medlemmar bedriver renskötsel, jakt och fiske. Idag bedrivs renskötsel inom 51 samebyar i Sverige, nio av dem har betesmarker inom Lapponia.

Idag finns inga vildrenar kvar i Sverige, och en renhjord består av privat ägda djur. Varje ren har en kombination av snitt i örönen som visar vem som är dess ägare. Sommartid samlas hjordarna in i hagar och årets kalvar får sitt märke. Renhjordarna idag består till största delen av hondjur. De flesta av handjuren, sarvarna, slaktas innan de blivit fyra år gamla.

Renen går på naturbete året runt och är därför beroende av öröda marker. Renarna behöver olika slags bete beroende på årstid; gräs och örter under sommarhalvåret och lavar på vintern.

Att bedriva renskötsel innebär att renskötare följer renen och naturens rytm, detta gör att rennäringen är olik många andra näringar. Renskötare har rätt att nyttja marken enligt renskötselrätten.

Foto: Carl-Johan Utsi

Rennäringen är en av de näringar som är helt i händerna på miljöfaktorer som väderlek och temperatur, betestillgänglighet och naturliga störningar.

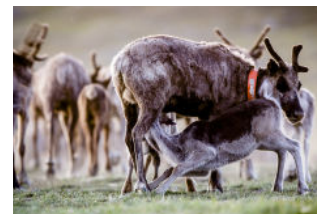

Foto: Carl-Johan Utsi

Som besökare är det särskilt viktigt att visa respekt för renen och renskötseln i Lapponia. Renens behov av betesro är av stor betydelse för dess överlevnad och därmed för näringen.

De samebyar som har betesmarker inom Lapponia är Baste čearru, Unna tjerusj, Sirges, Jåhkågaska tjielde, Tuorpon, Luokta-Mávas fjällsamebyar samt Udtja, Slakka och Gällivare skogsamebyar.

Foto: Carl-Johan Utsi

Laponia som besöksmål

Laponia lockar besökare från när och fjärran. Unga, gamla, äventyrare och mer ovana fjällbesökare kan alla upptäcka världsarvet utifrån sina egna förutsättningar.

Turister har besökt Laponia under lång tid. De första besökarna färdades med ångbåt eller med gästgivarskjuts längs älven upp till fjällen. När järnvägen byggdes genom Sverige 1887 blev området norrut mer tillgängligt. Året därpå byggde STF den första turiststugan i Varvek, på leden mellan Huhtán/Kvikkjokk och Sulidälbmá och succesivt har besöksnäringen utvecklats.

Eftersom Laponia består av sedan tidigare välkända nationalparker och reservat har besöksnäringen utvecklats genom åren. Att ta sig fram längs leder och stugsystem är inte allt för komplicerat. Vissa delar är så lättillgängliga att barn och personer med lättare funktionshinder kan ta sig fram. Andra områden kräver däremot att du har erfarenhet av att vistas längre tid i fjällvärlden och att du har kunskaper om fjällsäkerhet.

Hänsyn till djur och natur

Undvik att störa betande renar när du vandrar eller åker skidor. Möter du en samlad flock sätt dig ner tills den passerat. Särskilt på våren när vajorna kalvar är de extra känsliga för störningar. Ha alltid hundarna kopplade så att renarna inte känner sig hotade. Vintertid är de känsliga eftersom mycket av energin går åt till att gräva betesgropar i snön. Blir de skrämde måste de gräva en ny grop.

Renskötselrätten gäller i hela Laponia. Den ger de renskötande samerna rätt att använda området för sig och sina djur, (jaga, fiska, bygga och använda motorfordon där det annars är förbjudet).

Upplev världsarvet

I Laponia finns möjlighet till både avkoppling och nya upplevelser. Vandra längs sommarleder, gå på tur i vinterlandskapet, lär dig mer om samernas vardag och njut av norrskenet, stillheten och den omväxlande naturen.

Längs lederna finns stugor för övernattnig och ibland proviantering. Där lederna passerar samevisten finns det ofta möjlighet att köpa gáhkko (glödkakor) och fisk. Båtskjuts och boende kan också erbjudas vid vissa av samevistena. Servicen är dock föränderlig beroende på säsong, väder, vindar och renskötselarbete. Laponiaentréerna är besökscentrum som erbjuder utställningar och Laponiainformation. Alla entréer är unika. De finns i Bårjås/Porjus, Jiellevárre/Gällivare, Huhtán/Kvikkjokk och Jáhkámáhkke/Jokkmokk.

Foto: Daniel Olausson

Vattenfallet är Muddus/Muttos mest populära utflyktsmål. Älven som flutit fram i rätt så sakta mak kastar sig plötsligt ner i 42 meter, till den smala kanjonen Gáhppogårssá. Under vårfloden i juni är det en mäktig syn.

Foto: Hans-Olof Utai

När du är i Laponia finns det ingenting att skynda tillbaka till. Boende finns det gott om i hela världsarvet. Det är bara i Sarek och de östra delarna av Sjävnja som det inte finns några turiststugor.

Foto: Daniel Olavsson

Foto: Peter Rosén

Foto: Carl Johan Utsi

Naturum och årudahka – porten till världsarvet

I området kring naturum Laponia har människor bott så långt tillbaka vi kan minnas. Den stora dalgången är som en pulsåder för människor och djur. Gamla härdar, boplatser och andra spår i landskapet visar att folk har rört sig här ända sedan den senaste istiden.

Naturum ligger på udden Viedásnjárgga vid Stuor Muorkke i Gällivare kommun. Samebyn Unna tjerusj valde platsen för att vi ska kunna ta emot besökare här utan att det påverkar renskötseln i området. Byggnaden och utemiljön är ritad av Wingårdhs arkitektkontor och Andersson Jönsson landskapsarkitekter. Våren 2013 markerades byggstarten med ett tsieggim, en ceremoni enligt samisk tradition, där man frågade marken om lov att få bygga på platsen. Hösten 2014 invigdes byggnaden. I naturum finns en utställning som berättar om Laponia utifrån människans relation till landskapet. Här kan du också få tips om turer i området, delta i guidning och aktiviteter, handla lokala produkter i butiken, och passa på att njuta av en fika i naturums café.

Vackert beläget på åsen vid naturum ligger årudahka/det samiska vistet med kåtor och en förrådsställning, byggda av Mats-Peter Åstot. Här får du lära dig mer om de traditionella samiska byggnaderna och om livet i kåtan.

Turer, leder och stugor

Genom hela Laponia går det stigar kors och tvärs som följer de gamla färdvägarna. Längs de gamla stigarna ligger boplatser, renvallar och andra spår som visar att du följer en väg som många har vandrat före dig. Ofta kan själva leden vara ett kulturarv i sig. Ledmarkeringarna kan ha stått där i flera hundra år. Traditionella samiska ledmarkeringar är ofta sparsmakade. De är gjorda för att synas lagom mycket, på platser där det har behövts.

I Laponia finns både markerade sommarleder och vinterleder. Vinterleder har ledkryss, stolpar med ett rött kryss på toppen, sommarlederna följer tydliga rödmarkerade stigar. Några av lederna är Badjelánndaleden, Kungsleden, Muttosbálges/Muttosleden och Rallarstigen. Laponia erbjuder turer med olika svårighetsgrad och inriktningar. De går genom olika växtzoner, till fågeltorn och vattenfall och till platser med fantastiska utsikter.

Boende finns det gott om i världsarvet. Du kan välja att bo i stuga med självhushåll eller på camping i husvagn och tält. Fjällanläggningarna erbjuder även paket där logi, mat och aktiviteter ingår. Det finns alltid någon bra backe där du kan sätta ditt tält och längs de stora lederna ligger stugor på lagom avstånd från varandra.

Oavsett var och hur du väljer att bo så har du alltid den storslagna naturen inpå knuten.

Läs mer om boenden, leder och aktiviteter på www.laponia.nu

Ingångar och rastplatser

Kring Laponia finns flera platser som är lämpliga utgångspunkter för dig som ska besöka området, men också några trevliga rastplatser.

Stuor Muorkke/Viedásnjárgga – Här finns naturum samt en fjällanläggning med hotell, servering, shop, husvagns- och campingplats samt en bensinstation. I närheten finns fiskevatten och en helikopterstation.

Skájdde – Muddus/Muttos når du enklast från entrén i Skájdde. Kring Skájdde finns flera rastplatser och fina dagsturer. Här finns också nationalparksentrén med parkering, toaletter och information.

Huhtán/Kvikkjokk – Har en lång tradition som besöksmål för fjällturism. Här finns boendeanläggningar och husvagnscamping. Sommartid finns flygförbindelse med Stálluokta och bussförbindelse året runt med Jokkmokk.

Vägen Västerut – Vid korsningen längs väg 825 finns en mindre informationsplats med skyltar där bilar och bussar kan stanna.

Gäbnásj – Sáltoluoktaentrén – En viktig ingång för besökare till Sáltoluokta fjällstation och ett sameviste. Utgångspunkt för vandring längs Kungsleden söderut.

Rijtjem – Entré med vandringsleder mot norra Badjelánndaleden. Boendeanläggning, husvagnsplatser och parkeringsmöjligheter. Sommartid finns flygförbindelse med Stálluokta. Vintertid är området utgångspunkt för skoterburet friluftsliv utanför Laponia.

Allávárre – Entré till Sjävnja/Sjaunja, några mil nordväst om Jiellevárre/Gällivare. En gammal cykelstig över myrlandskap och tallhedar där människor färdats i många år till sina hus och kojor.

Oarjemus Stubbá – Ett litet fjäll längs väg 45 mellan Jiellevárre/Gällivare och Bårjäs/Porjus som ger hög utdelning. Från toppen har du en fantastisk utsikt. En klar dag syns Sareks snöklädda toppar.

Foto: Carl-Johan Ullst

Tjuottjudit är det lulesamiska ordet för att ta hand om något, att förvalta. Laponiatjuottjudus är förvaltare av världsarvet Laponia och är en lokalt förankrad organisation med huvudkontor i Jåhkâmáhkke/Jokkmokk. Laponiatjuottjudus arbetar fram ett nytt sätt att ta hand om världsarvet, tillsammans med de människor som lever i och kring området. I föreningen sitter samebyarna i Laponia, Gällivare och Jokkmokk kommuner, Länsstyrelsen i Norrbotten och Naturvårdsverket. I styrelsen är de samiska representanterna i majoritet och alla beslut fattas i samtycke med alla parter.

LAPONIA

WORLD HERITAGE IN SWEDISH LAPLAND

United Nations
Educational, Scientific and
Cultural Organization

Laponia
Upptogs på
världsarvslistan 1996